

Communicatie over Faunabeheer en Schadebestrijding

Een inventarisatie van communicatiestrategieën in de praktijk van FBE's

Annemieke Smit, Céline Hoon en Ronald Lanthers

Communicatie over Faunabeheer en Schadebestrijding

Een inventarisatie van communicatiestrategieën in de praktijk van FBE's

Annemieke Smit¹, Céline Hoon² en Ronald Lanthers²

1 Alterra Wageningen UR

2 Wing

Dit onderzoek is uitgevoerd door Alterra Wageningen UR in opdracht van en gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoekthema 'Biodiversiteit terrestrisch' (projectnummer BO-11-011.01-088) en in opdracht van en gefinancierd door het Faunafonds.

Alterra Wageningen UR
Wageningen, januari 2015

Alterra-rapport 2611
ISSN 1566-7197

Smit, A., C. Hoon en R. Lanter, 2015. *Communicatie over Faunabeheer en Schadebestrijding; Een inventarisatie van communicatiestrategieën in de praktijk van FBE's*. Wageningen, Alterra Wageningen UR (University & Research centre), Alterra-rapport 2611. 26 blz.; 3 fig.; 1 tab.; 12 ref.

Het Faunafonds vraagt zich af hoe op dit moment de communicatie over Faunabeheer is geregeld, hoe dat in de praktijk uitpakt en of de weerstand in het veld of via de politiek de uitvoering van het Faunabeheerplan belemmert. Hiertoe is literatuuronderzoek gedaan en zijn de secretarissen van de FBE's in alle provincies telefonisch geïnterviewd.

In vrijwel alle provincies zijn duidelijke afspraken dat de provincie communiceert over beleid en de FBE over uitvoering. De vorm en inhoud van communicatie naar het publiek is heel divers en verschilt per provincie. In de literatuur wordt betoogd dat de communicatie begint met het erkennen van de emotie en juist daar ontstaat een discrepantie met visie van de FBE's op communicatie. De FBE's richten hun communicatie vooral op kennisoverdracht. Vandaaruit wordt wel gepoogd om het over waarden te hebben, maar het blijft een tegengestelde denkrichting t.o.v. het publiek dat vanuit emoties redeneert.

De door het Faunafonds verwachte vertraging in de uitvoering van Faunabeheerplannen door publieke en politieke weerstand wordt door FBE's niet herkend en onderschreven. Er is wel weerstand, maar deze is volgens de FBE's hanteerbaar en lijkt de laatste jaren af te nemen. De FBE's geven bovendien aan dat de vertraging vooral in juridische trajecten zit. Ze zien daar geen rol voor communicatie. De FBE's geven aan wel behoefte te hebben aan ondersteuning in de communicatie, hoewel die behoefte zeer divers is.

Trefwoorden: Faunabeheerplannen, publieke weerstand, interviews, emoties

Dit rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten' in de grijze balk onderaan). Alterra Wageningen UR verstrekt *geen* gedrukte exemplaren van rapporten.

© 2015 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek), Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00, E info.alterra@wur.nl, www.wageningenUR.nl/alterra. Alterra is onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre).

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2611 | ISSN 1566-7197

Foto omslag: ANP

Inhoud

	Samenvatting	5
1	Maatschappelijke weerstand tegen de uitvoering van Faunabeheerplannen	7
2	Bevindingen uit de literatuur	8
	2.1 Perceptie van de jacht	8
	2.2 Motivatie van de jagers voor het uitvoeren van beheer en schadebestrijding	9
	2.3 Wat vindt het publiek? Acceptatie van de argumenten	9
	2.4 Geloofwaardigheid van de bron	10
	2.5 Het doden van dieren: een ethische kwestie	11
	2.6 Drie basisvisies ten aanzien van dieren	13
3	Communicatie in de praktijk van de FBE's	15
	3.1 De organisatie rond communicatie	15
	3.2 Proactieve of reactieve communicatie?	16
	3.3 Omgaan met publieke en politieke weerstand	19
	3.4 Behoeftte aan ondersteuning	21
4	Conclusies en aanbevelingen	22
5	Geciteerde werken	24
	Bijlage 1 Hoe herken je een ethisch vraagstuk?	25

Samenvatting

Inleiding

Het Faunafonds streeft naar een effectieve uitvoering van beheer en schadebestrijding. De publieke en politieke weerstand kan de uitvoering van faunabeheerplannen vertragen door verhindering van de inzet, via demotivatie van jagers in het veld, via juridische procedures of door vragen in GS. Aangezien per 2015 de provincies aan de lat staan voor de uitvoering van het Faunabeleid zal de effectiviteit van het Faunabeheer meer direct bij de provincies zichtbaar worden. Het Faunafonds vraagt zich af of een betere communicatie kan bijdragen tot meer begrip en draagvlak bij het publiek, waardoor de weerstand zal verkleinen en daarmee de effectiviteit van de uitvoering van de afspraken in het Faunabeheerplan kan worden vergroot.

Alterra en Wing hebben in opdracht van het Faunafonds onderzocht of en hoe communicatie het draagvlak voor het faunabeleid kan vergroten, en wat daarbij handvatten zijn voor het opstellen van de communicatiestrategie om het faunabeleid te presenteren.

Vertrekpunt onderzoek

Hoe is op dit moment de communicatie over Faunabeheer geregeld en hoe pakt dat in de praktijk uit? Belemmert de weerstand in het veld of via de politiek de uitvoering van het Faunabeheerplan? Voor het antwoord op deze vragen hebben we de secretarissen van de FBE's in alle provincies telefonisch geïnterviewd. Uit de gesprekken zijn de onderstaande grote lijnen te destilleren.

Rolverdeling tussen provincie en FBE

In vrijwel alle provincies zijn duidelijke afspraken tussen de FBE en de provincie gemaakt over wie waarover communiceert. De provincie communiceert over beleid en de FBE over uitvoering. In alle gesprekken werd die onderverdeling genoemd. Over het algemeen uitten de secretarissen van de FBE's zich tevreden over deze verdeling en over de goede verhouding met de provincie (korte lijnen, duidelijke afspraken). Toch zijn er – zo blijkt veelal bij doorpraten over concrete situatie – de nodige variaties op deze afspraak en blijkt in praktijk dat er een grijs middengebiet is:

- Enkele provincies communiceren alleen reactief of slechts in zeer beperkte mate pro-actief. In die gevallen ontstaat bij de FBE het dilemma of zij zelf de pro-actieve communicatie over het beleid moeten voeren om het publiek 'voor te bereiden' op uitvoeringsactiviteiten.
- Het is voor de buitenwereld niet altijd duidelijk dat het onderscheid tussen beleid (communicatie door provincie) en uitvoering (communicatie door FBE) zo scherp gemaakt is, waardoor andere overheden, zoals gemeenten, mensen met vragen naar het verkeerde loket sturen.

Proactief of reactief communiceren?

Bij zowel de provincies als de FBE's bestaan verschillende inzichten over het al dan niet proactief communiceren. Naar uitvoerders wordt vooral pro-actief gecommuniceerd, maar de FBE's vinden het moeilijk om dat naar grondgebruikers ook te doen. Daarvoor ontbreken de kanalen en deze groep is via websites of de pers moeilijk aan te spreken. De communicatie naar het publiek is heel divers.

Omgang met publiek

Voor de omgang met publiek volgen de FBE's verschillende strategieën:

- Vermijden van contact met publiek. Door op doordeweekse dagen te jagen, door de uitvoering vooral in de winter te plannen, vooral op plaatsen waar 's zomers veel toeristen komen.
- Informeren van bevoegde autoriteiten (meldkamers, politie, gemeente), zodat deze bij meldingen over 'ongoorloofde praktijken' of 'vreemde mannen in de bosjes' niet onnodig in actie komen.
- Pro-actief communiceren over beheer en (grootschalige) uitvoering van het Faunabeheerplan via website, facebook, twitter.
- Uitgeven van een folder, die de uitvoerders bij zich hebben om aan publiek te overhandigen
- Strikte 'omgangsvormen' met het publiek (geweer eerst in de auto leggen en dan pas het gesprek aangaan).

-
- Wel of niet de pers te woord staan: In principe is het geen probleem om de pers te woord te staan, maar de ervaring leert dat woorden vaak op een andere manier gebruikt worden dan dat ze bedoeld waren.
 - Keuze maken tussen wel of niet mensen te woord staan bij bewonersavonden, waar naar verwachting de emoties hoog op kunnen lopen.

Geen belemmering van de uitvoering, wel grote diversiteit in behoefte aan ondersteuning

Wordt de uitvoering van het Faunabeheerplan belemmerd door publiek? Geen van de FBE-secretarissen geeft aan dat er problemen ontstaan bij de uitvoering van het Faunabeheerplan door confrontaties met het publiek (discussies, verhindering van werkzaamheden, etc.). De meeste FBE-secretarissen geven echter wel aan op enige manier meer of beter te willen communiceren. Vaak bestaat de wens om meer pro-actief te communiceren, maar dat beschouwen zij als werk voor professionals en dat wordt daarom intern niet opgepakt. Ook het opstellen van een communicatiedraaiboek voor grootschalige acties werd genoemd, de omgang met de media en de mogelijkheid om op landelijk niveau digitale nieuwsbrieven uit te geven.

Ethiek en emotie

De literatuur geeft aan dat de ethische kant van faunabeheer, de percepties van het publiek op de jacht en emoties een belangrijke rol spelen bij het ontstaan van ophef bij het publiek. Er wordt betoogd dat de communicatie begint met het erkennen van de emotie en juist daar ontstaat een discrepantie tussen visie van de FBE's op communicatie en de literatuur. De FBE's richten hun communicatie vooral op kennisoverdracht. Vandaaruit wordt wel gepoogd om het over waarden te hebben, maar het blijft een tegengestelde denkrichting t.o.v. het publiek dat vanuit emoties redeneert. Het louter communiceren van feiten is vaak niet waar burgers op dat moment ontvankelijk voor zijn en kan bij hen leiden tot een gevoel van frustratie en onbegrip.

Conclusies voor vervolg

De rondgang langs de FBE secretarissen heeft veel waardevolle informatie opgeleverd. Iedere rayon of provincie kent zijn eigen regels voor wat betreft omgang met communicatie en publieksinformatie. Daarbij geldt als gemene deler dat geen van de secretarissen heeft aangegeven dat de doelen uit de faunabeheerplannen als gevolg van gebrek aan begrip in de samenleving niet kunnen worden uitgevoerd. Bij de uitvoering wordt, ieder op zijn eigen manier, wel expliciet rekening gehouden met mogelijk maatschappelijke weerstand. Ten aanzien van de communicatie zijn er grote verschillen in aanpak. Sommige provincies staan voor een proactieve aanpak en andere kiezen juist voor een reactieve positie. Ook de rol en invloed van het beleid is diffuus.

Er valt dus niet één duidelijke lijn te ontdekken. Wat de secretarissen wel gemeen hebben is dat ze behoefte hebben om informatie over hun aanpak te delen met andere FBE's en provincies. Ook de afstemming met de afdelingen communicatie van de provincies verdient aandacht. Iedereen zegt dat het goed loopt, maar als je doorvraagt blijkt er nog wel eens onduidelijkheid te bestaan over de rolverdeling.

1 Maatschappelijke weerstand tegen de uitvoering van Faunabeheerplannen

De maatschappelijke aandacht voor het beheer van dieren in natuur- en landbouwgebieden is groot. Vooral het afschot van schadesoorten ligt gevoelig bij het publiek en de politiek.

Het Faunafonds streeft naar een effectieve uitvoering van beheer en schadebestrijding. De publieke en politieke weerstand kan de uitvoering van faunabeheerplannen vertragen door verhindering van de inzet, via demotivatatie van jagers in het veld, via juridische procedures of door vragen in GS. Aangezien per 2015 de provincies aan de lat staan voor de uitvoering van het Faunabeleid zal de effectiviteit van het Faunabeheer meer direct bij de provincies zichtbaar worden. Het Faunafonds vraagt zich af of een betere communicatie kan bijdragen tot meer begrip en draagvlak bij het publiek, waardoor de weerstand zal verkleinen en daarmee de effectiviteit van de uitvoering van de afspraken in het Faunabeheerplan kan worden vergroot.

Alterra en Wing hebben in opdracht van het Faunafonds onderzocht of en hoe communicatie het draagvlak voor het faunabeleid kan vergroten, en wat daarbij handvatten zijn voor het opstellen van de communicatiestrategie om het faunabeleid te presenteren.

Het onderzoek bestond uit een literatuurstudie en een telefonische interviewronde met de secretarissen van alle Faunabeheereenheden (FBE's). De literatuurstudie was gericht op de aspecten die een rol spelen in de gedachtenvorming van het publiek over het faunabeleid. Hierbij werd voortgeborduurd op een eerder onderzoek van Alterra waarin werd gezocht naar handvatten om mogelijke maatschappelijke discussies rondom faunabeheer tijdig te herkennen. Alterra had al een *state of the art* studie uitgevoerd van theorievorming rondom ethiek en emoties van burgerreacties in relatie tot in het wild levende dieren. De *state of the art* studie maakte duidelijk dat burgers voornamelijk vanuit waarden en emoties redeneren, daar waar beleidsmakers en natuurbeheerders de focus leggen op kennis. Inzicht in elkaars taal is essentieel om nader tot elkaar te komen. Of een voorgenomen maatregel commotie veroorzaakt is sterk afhankelijk van de schadesoort, de schade en de omgeving waarin de voorgenomen maatregel plaats vindt.

Deze literatuurstudie gaat in op de perceptie van het publiek op de jacht, de acceptatie van argumenten in het debat en de geloofwaardigheid die zij hecht aan bepaalde bronnen. Ook komt de rol van emoties in het debat aan bod: waar komen deze vandaan? En wat leren ze ons over de manier waarop het publiek en professionals communiceren?

In de telefonische interviews was het uitgangspunt dat in de afgelopen jaren bij diverse overheden, de Faunabeheereenheden (FBE's) en terreinbeherende organisaties al ervaring opgedaan was met communicatie over faunabeheer. Deze ervaringen (positief of negatief) zijn waardevol bij het verkennen en rangschikken van mogelijke modellen voor communicatie naar het publiek. Daarom was de belangrijkste vraag aan de FBE-secretarissen: 'Hoe is op dit moment de communicatie over Faunabeheer (en schadebestrijding) geregeld en hoe pakt dat in de praktijk uit?'

2 Bevindingen uit de literatuur

Activiteiten of incidenten rondom jacht en schadebestrijding staan regelmatig in de publieke belangstelling. Zo ontstond er ophef over bijvoorbeeld het vergassen van ganzen, het wel of niet ingrijpen in de Oostvaardersplassen of het afschieten van de zwijnen die in het kanaal bij Weert waren beland (14 september 2014).

Maar zijn het alleen de hardste schreeuwers die gehoord worden of staat daadwerkelijk een groot deel van de Nederlanders negatief tegenover jacht en schadebestrijding? Wat is het beeld dat burgers hierbij hebben? Waarom denken ze dat er aan schadebestrijding wordt gedaan en wat vinden ze legitieme redenen?

Dit hoofdstuk biedt aan de hand van literatuur een overzicht van de perceptie van het publiek op de jacht, de argumenten gebruikt in het debat en de geloofwaardigheid van de nieuwsbron. Vervolgens wordt ingegaan op mogelijke oorzaken van de hoog oplopende emoties in het publieke debat.

2.1 Perceptie van de jacht

Onderzoeksbureau Blauw (2006) heeft onderzoek gedaan naar de manier waarop Nederlanders tegenover de vrije jacht op wilde dieren staan. Ze onderzochten de perceptie van burgers over waarom er gejaagd wordt en welke redenen zij daarvan acceptabel vonden. Daaruit blijkt dat een groot deel van de Nederlanders denkt dat het beheer van populaties van wilde dieren de belangrijkste reden van de jacht is (73%). Ook het voorkomen van schade aan landbouwgewassen wordt door veel mensen als reden van de jacht genoemd (58%). Een nagenoeg even groot deel van de bevolking noemt ook plezierjacht als reden waarom zij denken dat er gejaagd wordt.

Twee derde van de ondervraagden vindt beheer van populaties ook daadwerkelijk een acceptabele reden is om te jagen. Dit daalt wanneer het gaat om het voorkomen van schade aan landbouwgewassen; dit vindt ongeveer 40% een acceptabele reden. Voor het ingrijpen vanuit oogpunt van populatiebeheer en het voorkomen van verkeersongelukken bestaat meer begrip. Opvallend is dat plezier- en recreatiejacht nauwelijks geaccepteerd wordt door Nederlanders. Hoewel 57% van de Nederlanders denkt dat dit een reden voor de jacht is, vindt slechts 3% dit acceptabel. Bijna drie kwart van de ondervraagden vindt dan ook dat jacht als hobby verboden zou moeten worden. Iets meer dan de helft van de Nederlanders vindt dat jagen niet van deze tijd is (57%) en dat door de jacht onnodig dierenleed veroorzaakt wordt (55%).

Uit het Blauw onderzoek blijkt dat Nederlanders hoge verwachtingen hebben ten opzichte van alternatieve methoden, ter vervanging van de schadebestrijding. De meerderheid van de Nederlanders verwacht dat er goede alternatieve methoden zijn voor het beschermen van land- en tuinbouwgewassen tegen in het wild levende dieren.

2.2 Motivatie van de jagers voor het uitvoeren van beheer en schadebestrijding

In 2012 heeft Wing in opdracht van het Faunfonds een onderzoek verricht naar de motivatie van de jagers voor het uitvoeren van beheer en schadebestrijding. Uit deze studie kwam naar voren dat jagers over het algemeen erg positief staan tegenover schadebestrijding. Uit een vergelijking tussen de drijfveren voor jacht en die voor schadebestrijding blijkt dat jacht intern gedreven is en schadebestrijding door externe impulsen gedreven wordt (Lanters *et al.*, 2013). De top 5 drijfveren hieruit volgt is:

Jagen	Schadebestrijding
1. Goed wild- en faunabeheer	1. Voorkoming en bestrijding van schade
2. Liefde voor de natuur	2. Goed wild- en faunabeheer
3. Benutten van het wild / de natuur	3. Goede relatie met de grondgebruiker
4. Het aspect van samen doen / in goed gezelschap	4. Bevorderen biodiversiteit
5. Voorkoming en bestrijding van schade	5. Uitvoeren jachtplicht

Het is dus van belang dat de jager voldoende gemotiveerd blijft om het beheer en schadebestrijding uit te voeren. Maatschappelijk draagvlak helpt daarbij.

2.3 Wat vindt het publiek? Acceptatie van de argumenten

De acceptatie van een argument voor jacht of schadebestrijding hangt in belangrijke mate samen met de perceptie of deze argumenten legitiem zijn. De motieven van jagers blijken daarmee ook bepalend voor de aanvaardbaarheid van de jacht. Deze argumenten bevatten in wezen een morele component: waarom of met welke reden handelt de jager? (Fisher, *et al.*, 2012)

Zoals één van de deelnemers aan het onderzoek van Fischer *et al.* zegt:

'Het doden van dieren voor voedsel lijkt redelijk. Het doden van dieren voor populatie-beheer lijkt redelijk. Het doden van dieren voor het plezier vind ik gewoon niet juist.'

Figuur 1 laat zien dat voor verschillende redenen voor de jacht verschillende argumenten wel of niet als legitiem worden ervaren. Zo geven de deelnemers aan het onderzoek aan jacht voor voedsel wel te accepteren wanneer dit noodzakelijk is om in het levensonderhoud te voorzien, maar niet als er alternatieven zijn om aan het vlees te komen. Wanneer er gejaagd wordt om te zorgen voor de natuur is het aanvaardbaar wanneer dit gebeurt vanuit het perspectief van zorgen voor, rentmeesterschap en verbondenheid met de natuur. Als niet-legitieme reden worden in dit verband aspecten genoemd als 'spelen voor god', vermoorden of ingrijpen in de natuur.

Legitiem		Niet legitiem
Als benodigde voedselbron	Jagen voor voedsel ↔	Als vlees op een andere manier verkregen kan worden -> jagers als 'slagers'
Het verdienen van geld in een kansarm landelijk gebied om op die manier te zorgen voor bestaanszekerheid	Jagen als levensonderhoud ↔	Commerciële jacht, luxe, 'hebberigheid'
Zorgen voor, rentmeesterschap, conserveren	Jagen als zorgen voor de natuur ↔	'Voor god spelen', moorden, verstoren van een natuurlijke balans
Leren, verbondenheid met de natuur	Jagen voor recreatie ↔	Enkel voor het plezier, sensatie, adrenaline stoot
Het doorgeven van cultureel Erfgoed	Jagen voor culturele redenen ↔	Pronken
Gemeten, matig beheerst Het verschaffen van bredere voordelen aan de natuur en de maatschappij		Overmatig, ongecontroleerd Egocentrisch, focus op het individu
← ----- →		

Figuur 1 Overzicht van het verloop van morele argumenten voor het (de)legitimeren van motieven om te jagen. De figuur is gebaseerd op zes verschillende studiegebieden in Europa en Oost-Afrika. Noties aan de linkerkant werden over het algemeen genoemd als legitieme redenen voor de jacht, terwijl motieven aan de rechterkant grotendeels werden gezien als niet legitiem. Naar Fisher et al. (2012).

2.4 Geloofwaardigheid van de bron

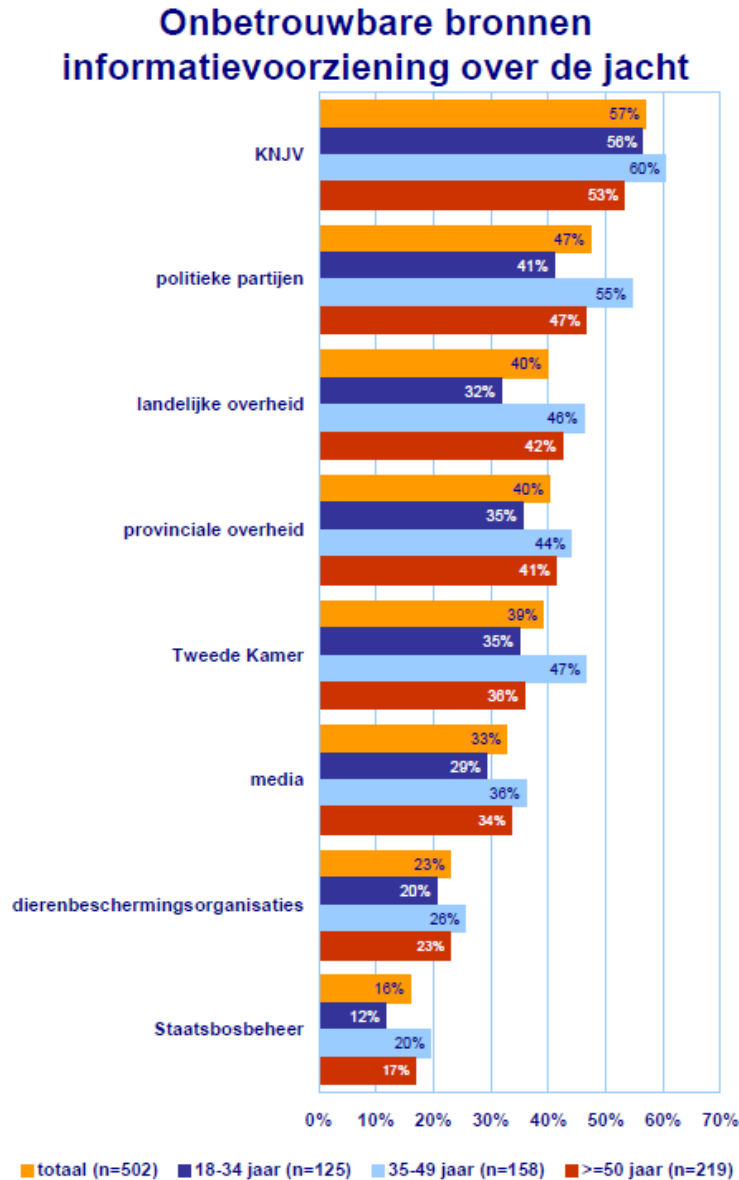
Samenhangend met de motieven die jagers hebben blijkt uit de literatuur dat niet alleen de inhoud van de boodschap en de argumentatie belangrijk is, maar ook de boodschapper van het bericht. Blauw (2006) onderzocht welke bronnen burgers als betrouwbaar zien, wanneer het gaat om informatie over de jacht. De KNJV wordt gezien als minst betrouwbare bron, 57% verwacht dat zij niet de hele waarheid vertellen. Opvallend is dat 47% en 40% van de bevolking ook van politieke partijen en de overheid denkt dat zij niet de hele waarheid over de jacht vertellen. Staatsbosbeheer ziet men als meest betrouwbare bron.

De geloofwaardigheid hangt in belangrijke mate samen met de 'verborgen agenda' die de bron mogelijk kan hebben om al dan niet de gehele waarheid te vertellen. De gedachte dat de bron mogelijk een andere reden heeft om dit te zeggen, maakt dat hij als minder betrouwbaar wordt gezien.

Een soortgelijke bevinding komt naar voren in het onderzoek van Campell en Mackay (2009). In hun onderzoek stellen zij dat de manier waarop de jacht wordt geportretteerd en door wie, de mate van ondersteuning van of weerstand tegen de jacht beïnvloedt.

Zij vonden dat de jacht als meer legitiem werd ervaren wanneer deze werd gepresenteerd in de context van het beheren van populaties in het wild. Daarnaast waren consumptie (voedselbron) en het beheersen van ziekte acceptabele redenen om te jagen. Ze vonden een grotere weerstand, wanneer de jacht werd gepresenteerd in de context van: het verstoren van een natuurlijke balans, trofeejacht of jacht tegen vergoeding.

Ze ontwierpen een serie posters met verschillende boodschappen, gepresenteerd door verschillende personen en keken welke boodschappen het best geaccepteerd werden en het meest geloofwaardig werden gevonden. Deelnemers vonden dat de woordvoeder in ieder geval geen jager moet zijn, of een andere bron die een mogelijke verborgen agenda kan hebben, die communiceert over de jacht. In hun onderzoek vonden zij dat de enige bron die een unanieme geloofwaardigheid kreeg de boer was. Daarnaast werd ook de natuurbeheerder als geloofwaardige communicatiebron ervaren.

Figuur 2 Onbetrouwbare bronnen als informatievoorziening over de jacht. Uit Blauw (2006).

2.5 Het doden van dieren: een ethische kwestie

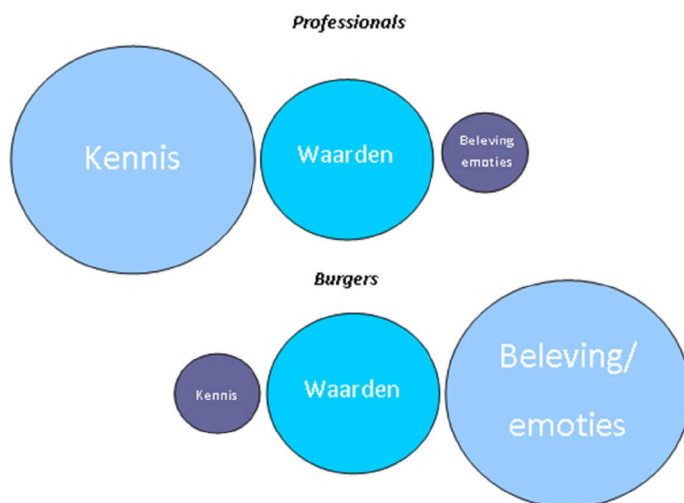
Waarom roepen debatten rondom jacht en schadebestrijding regelmatig zoveel ophef en weerstand op? In veel van deze situaties lijkt de emotie de overhand te nemen. Burgers reageren geëmotioneerd en heftig. Ze vragen zich af waarom dit op deze manier moet gebeuren. Situaties rondom jacht en schadebestrijding roepen bij veel mensen een intuïtief oordeel en een ongemakkelijk gevoel op. Deze intuïties en gevoelens zijn vaak de belangrijkste antennes voor het herkennen en signaleren van ethische vraagstukken. Ze zorgen er ook voor dat we emotioneel reageren. Het roept wezenlijke

vraagstukken op over leven en dood, over de manier waarop je omgaat met medebewoners van deze planeet.

Denk bijvoorbeeld aan een situatie waarin een kind onrecht wordt aangedaan. De meeste mensen veroordelen dit meteen en velen reageren er boos of verontwaardigd op. Het is belangrijk om deze intuïties en gevoelens te onderzoeken en nader proberen te duiden. Ze verwijzen namelijk mogelijk naar waarden en normen die belangrijk worden geacht, maar die in het geding zijn. Zo zijn bij bovengenoemd voorbeeld de waarden 'respect voor kinderen' en 'het welzijn van kinderen' in het geding. Het ministerie van Economische Zaken en Innovatie heeft in 2011 een boekje uitgegeven over het herkennen van ethische vraagstukken. De kernboodschap van dat boekje is in dit rapport opgenomen in Bijlage 1.

Langers *et al.* (2013) onderzochten de rol van ethiek en emoties in situaties met dieren die tot veel ophef leidden. Zij schetsen daarbij drie dimensies van waaruit mensen redeneren en oordelen:

- Via kennis. Het oordeel of iets waar is of onwaar. – cognitieve dimensie
- Via waarden. Een oordeel of iets nastrevenswaardig is of niet. – normatieve dimensie
- Via emoties. Een oordeel of iets emoties teweegbrengt of niet. – expressieve dimensie

Figuur 3 De verhouding tussen kennis, waarden en emoties in de taal van burgers en professionals (Buijs, *Natuurbeelden, publieke visies op natuur en de consequenties voor natuurbeheer*, 2009).

Deze dimensies verschillen niet zozeer in het belang dat mensen aan natuur hechten, maar de aanhangers van een bepaald beeld redeneren vanuit een verschillende argumentatie, hechten belang aan verschillende waarden. Ze hebben een ander ideaalbeeld van de natuur en gebruiken andere verschillende vormen van kennis.

Burgers en professionals, waaronder natuurbeheerders, redeneren vanuit verschillende dimensies. Natuurbeheerders en beleidsmakers communiceren vooral over (ecologische) kennis en collectieve waarden, zoals biodiversiteit. Dit is immers de taal waarin zij gewend zijn te spreken en die binnen deze organisaties als legitiem wordt ervaren. Professionals redeneren vaak voornamelijk vanuit de kennisdimensie. Ze spreken over feiten, (ecologische) kennis en waarden zoals bijvoorbeeld biodiversiteit. Ze baseren hun uitspraken op de wetenschap en hechten belang aan een rationeel oordeel. Deze neiging komt voort uit het objectiveren en systematiseren van de natuur in de (natuur)wetenschap (Buijs & Lawrence, 2013). Wetenschappers, die geleerd hebben om natuur te analyseren en vanuit rationele argumenten te communiceren voelen zich vaak ongemakkelijk bij de emotionele argumenten die het publiek aanvoert.

Ook burgers communiceren over waarden: natuur is voor hen belangrijk en daarmee hechten zij ook aan het beschermen ervan. Maar meer dan over waarden communiceren zij over de beleving. Hoe ervaren zij de natuur en wat doet dat met hen? Zij redeneren veelal vanuit de emoties die de natuur bij hen oproept. Door professionals worden deze emotionele argumenten soms afgedaan als irrationeel, emotioneel of onwetend. Bewust of onbewust doen zij deze argumenten daarmee af als niet-legitiem.

Dit leidt tot een belangrijk inzicht. De voor professionals voor de hand liggende redenering 'Oh ze begrijpen niet, ik moet burgers dus met meer kennis voeden' werkt over het algemeen niet. Beide groepen redeneren vanuit een ander perspectief en zijn daardoor ook (onbewust) ontvankelijk voor andere argumenten.

2.6 Drie basisvisies ten aanzien van dieren

Het verschil in waarden tussen professionals en het publiek is te herleiden tot verschillende basisvisies ten aanzien van dieren. Deze visies komen voort uit het perspectief van waaruit iemand redeneert: individualistisch (focus op individueel welzijn) of holistisch (focus op het welzijn van het systeem als geheel). Vanuit het individualisme komen de basisvisies antropocentrisme en biocentrisme voort: de eerste stelt de mens centraal, de tweede het dier. Het ecocentrisme is gebaseerd op een holistisch perspectief (Langers & Goossen, 2014; Mattijssen, Westerink, Buijs, Steingröver, & Langers, 2013).

- **Antropocentrisme:** de mens staat centraal. Menselijk welzijn en menselijke waarden zijn belangrijk en de waarde die een dier heeft wordt afgeleid van het nut dat het dier voor de mens heeft. Het nemen van maatregelen tegen schadeveroorzakende soorten is noodzakelijk om de negatieve gevolgen binnen de perken te houden.
- **Biocentrisme:** het welzijn van het dier staat centraal. Dieren hebben een intrinsieke waarde, los van wat ze voor de mens opleveren. Net als mensen zijn dieren individuen die gevoelens en pijn ervaren. Om deze reden hebben mensen de verantwoordelijkheid te zorgen dat deze dieren geen onrecht wordt aangedaan. Net zoals bij het antropocentrisme wordt vanuit het individu geredeneerd. Deze individualistische waarden worden nu echter niet op de mens, maar op het dier geprojecteerd.
- **Ecocentrisme:** het dier wordt gezien als onderdeel van het ecosysteem. Het in evenwicht houden van het gehele systeem wordt als waardevol ervaren. Mensen die vanuit een ecocentrisch perspectief redeneren, kunnen stellen dat het probleem van schadeveroorzakende soorten in eerste instantie bij de mens ligt, bijvoorbeeld doordat zij voedselrijke akkers aanleggen waar deze dieren 'natuurlijk' op afkomen. Aan de andere kant zijn er ook mensen die kijken naar de overheersende rol van één bepaalde diersoort in het ecosysteem, die als verstoring kan werken voor de natuurlijke balans (bijv. een overpopulatie aan wilde zwijnen die de bodem van een natuurgebied omwoelt).

Afhankelijk van de situatie kunnen mensen vanuit een andere visie redeneren, maar vaak is één van de visies dominant. Wanneer het gaat over schadeveroorzakende soorten dan staat vaak het negatief antropocentrisme ('rotbeesten') lijnrecht tegenover het negatief biocentrisme ('de arme dieren die het slachtoffer zijn van barbaars beheer').

Tabel 1

Die basisvisies ten aanzien van dieren, toegepast op de ganzenproblematiek. Bron: Langers et al. (2013), naar De Cock Buning et al. (2012); Buijs (2009); Drenthen & Keulartz (2008).

Ethische visie	Antropocentrisme	Biocentrisme	Ecocentrisme
Betekenis	Menselijk nut centraal	Welzijn individuele dier centraal	Focus op natuurlijke processen, holistisch perspectief
Waarden	Menselijk welzijn, menselijke waarden	Zorgplicht, welzijn, gezondheid en integriteit	Afblijfplicht, biodiversiteit, vrijheid, autonomie
Positieve variant ganzen	De eetbare gans	De leuke gans, ontmoeting in het landschap	De gans is niet het probleem, de gans als natuurverschijnsel
Negatieve variant ganzen	Overlast door ganzen	De gans als slachtoffer	Eutrofiëring door ganzenpoep, verdringen doelsoorten
Aanhangers	Boeren, bewoners, consumenten	Dierenbeschermers	Natuurbeschermers, ecologen

3 Communicatie in de praktijk van de FBE's

Hoe is op dit moment de communicatie over Faunabeheer (en schadebestrijding) geregeld en hoe pakt dat in de praktijk uit? Voor het antwoord op deze vragen hebben we de secretarissen van de FBE's in alle provincies telefonisch geïnterviewd.

Tijdens de interviews werd ingegaan op:

- welke schadesoorten de meeste aandacht vragen (in beheer en in de media)
- hoe de communicatie geregeld is (zowel structureel als bij incidenten)
- op welke wijze of op welke momenten de vragen, protesten of andere uitingen van publiek of politiek de uitvoering van faunabeheer belemmeren
- de eventuele behoefte aan ondersteuning bij het ontwikkelen of aanpassen van een communicatiestrategie.

Bij alle onderwerpen is zoveel mogelijk doorgevraagd naar concrete voorbeelden.

3.1 De organisatie rond communicatie

In vrijwel alle provincies zijn duidelijke afspraken tussen de FBE en de provincie gemaakt over wie waarover communiceert. De provincie communiceert over beleid en de FBE over uitvoering. In alle gesprekken werd die onderverdeling genoemd. Over het algemeen uitten de secretarissen van de FBE's zich tevreden over deze verdeling en over de goede verhouding met de provincie (korte lijnen, duidelijke afspraken).

De FBE-secretaris in Gelderland vertelt dat de provincie communiceert als het gaat om beleid. Zo is er in 2012 een nieuw beleidsstuk¹ verschenen over het nieuwe rasterbeleid van de provincie. De communicatie-afdeling communiceert hier actief over. Daarnaast worden alle GS-besluiten (door de provincie) van een persbericht voorzien. Echter, voor vragen vanuit de media verwijst de provincie dan weer naar de FBE, omdat die veelal over de uitvoering gaan. De FBE communiceert dan ook weer naar jagers.

Noord-Brabant is volgens de FBE-secretaris de enige provincie die de FBE ook werkelijk de invulling van loketfunctie heeft gegeven. Alle communicatie rond faunabeheer wordt ook door de FBE gedaan. Als mensen de provincie bellen, dan worden ze doorverwezen naar de FBE. In het geval van politieke betrokkenheid geeft de woordvoerder van de gedeputeerde antwoord. Daarmee zijn er maar twee mensen aanspreekbaar: De woordvoerder van de provincie en de voorzitter van de FBE. Dit geldt voor reactieve communicatie.

In de noordelijke provincies worden momenteel de 5-jarige Faunabeheerplannen vernieuwd en vastgesteld. In Overijssel, Groningen en Friesland gebeurt dat tussen half september en half oktober. De provincies communiceren daar zelf over. Daarnaast wordt gewerkt aan een provinciaal ganzenakkoord. Drenthe volgt een iets anders koers. Zij stellen eerst een Faunabeleidsplan op, waar het Faunabeheersplan van wordt afgeleid. Aan het vaststellen van het Faunabeleidsplan wordt een uitgebreid communicatietraject gekoppeld. In Groningen en Friesland wordt, zodra het Faunabeheersplan is vastgesteld, een persbericht opgesteld door een externe partij. Dat persbericht wordt verstuurd naar Dagblad van het Noorden, de jagersvakbladen, landbouwwakbladen, de TBO's en de federatie van particulier grondbezitters. Wat er dan mee gebeurt is niet bekend, daar heeft provincie of FBE ook geen invloed op.

¹ <http://www.gelderland.nl/4/actueel/Nieuws/Nieuwsarchief/2014/2014-1e-kwartaal/GS-Zo-min-mogelijk-wildrasters-op-de-Veluwe.html>

Toch zijn er – zo blijkt veelal bij doorpraten over concrete situaties – de nodige variatie op deze afgesproken rolverdeling tussen provincie (communicatie over beleid) en FBE (communicatie over uitvoering). Het blijkt dat er in praktijk dat er soms een grijs middengebiet is:

- De FBE-secretaris in Utrecht laat weten dat *'de woordvoerder van de gedeputeerde het eerste aanspreekpunt is en de primaire verantwoordelijkheid voor het communicatiebeleid bij de provincie ligt'*.
- In Limburg is het contact met de provincie erg goed, aldus de FBE-secretaris. Er zijn korte lijnen. Hoewel de scheiding tussen beleid en uitvoer als duidelijk wordt bestempeld, wordt er wel gesproken over ad hoc afspraken over communicatie. Als er zich iets voordoet, dan overleggen ze even over hoe en wat, altijd specifiek toegespitst op dat onderwerp. Hierbij moet worden opgemerkt dat de provincie eigenlijk alleen reactief communiceert, niet proactief. Daarbij moet worden opgemerkt dat daartoe tot op heden geen aanleiding is geweest.
- In de provincie Zuid-Holland zijn de afspraken in principe ook duidelijk, maar in de praktijk lijken voor andere partijen dan FBE of provincie niet goed onderscheid te maken en verwijzen dan voor vragen over beleid onterecht door naar de FBE. Dat is natuurlijk niet de bedoeling, de FBE kan niet het provinciaal beleid gaan uitleggen. De FBE informeert alleen over eigen plan en over feiten.

In Flevoland is de taakverdeling tussen beleid en uitvoering nog iets strakker georganiseerd. Hier valt de WBE ook binnen de organisatiestructuur. De WBE (in stichtingsvorm) is de enige die uitvoert, professioneel, provincie-dekkend en in uniform. Alle machtigingen staan ook op naam van de mensen bij de WBE, niet op naam van jagers. De WBE bestaat uit vier mensen van LTO en vier van de KNJV. De FBE-secretaris is ook onderdeel van de WBE, maar hij heeft de indruk dat er binnen de FBE over problemen m.b.t. communicatie en interactie met publiek gesproken wordt, die de WBE in het veld niet ervaart.

3.2 Proactieve of reactieve communicatie?

Bij zowel de provincies als de FBE's bestaan verschillende inzichten over het al dan niet proactief communiceren. Proactief communiceren kan via persberichten, websites, aankondigingen, waarbij de vorm moet passen bij de doelgroep die bereikt moet worden. Samengevat wordt vooral naar uitvoerders pro-actief gecommuniceerd, vinden de FBE's het moeilijk om dat naar grondgebruikers ook te doen omdat daarvoor de kanalen ontbreken en deze groep via websites of de pers moeilijk aan te spreken zijn. De communicatie naar het publiek is heel divers.

Communicatie naar jagers

De communicatie naar jagers gebeurt vrijwel overal proactief en is in handen van de FBE. De groep jagers is beperkt en is ook bekend bij de FBE's. Hoewel niet altijd expliciet benoemd, lijken de FBE's in de pro-actieve communicatie de uitvoerders als primaire doelgroep te beschouwen. De communicatie naar het brede publiek vindt men vaak een taak van de provincie zelf.

In de interviewronde bleken enkele provincies uiterst moeilijk te bereiken. In twee gevallen waren er tegen de tien telefonische pogingen nodig voordat de FBE-secretaris bereikt was. Door de FBE secretaris in Noord-Holland werd benoemd dat de slechte bereikbaarheid van de FBE deels te verklaren valt door overbelasting van de FBE door uitvoerders die bellen over problemen met het systeem. FBE Noord-Holland begrijpt dat deze problemen ook bij andere FBE's spelen en pleit voor oplossingen op landelijk niveau.

Zoals in alle provincies is in Gelderland de FBE aan zet voor de communicatie over de uitvoering. Als FBE communiceren ze vooral gericht naar de jagers. Communicatie richting de jagers verloopt heel goed. Deze zijn goed te bereiken via nieuwsbrief / website en het digitale faunaregistratiesysteem. Daar zit een communicatiemodule in, waarmee gericht met een specifieke groep of juist met alle jagers gecommuniceerd kan worden. Er zijn zo'n 4000 jagers in Gelderland in 49 WBE's, waarvan zo'n 2000 zich actief inzetten voor beheer/ en schadebestrijding.

In Overijssel maakt de FBE een uitvoeringsplan en communiceert daarover gericht op uitvoerende WBE's, jachthouders en grondgebruikers.

In Noord-Brabant wordt via de website van Faunabeheer, via een Facebook-account FBE Noord Brabant en via een twitter-account actief aan communicatie gewerkt. Hoewel de media ook het publiek kunnen bereiken, worden ze vooral benut door uitvoerders. De FBE-secretaris ziet wel aanvullende mogelijkheden in een communicatiemodule, die gekoppeld wordt aan de faunaregistratie en in een bijdrage van Faunabeheer aan het digitale magazine van Natuurnetwerk. Dat is beide gericht op uitvoerders.

Communicatie naar grondgebruikers

In Flevoland zijn de verhoudingen met boeren goed. Dit komt deels doordat er vier LTO-ers in de WBE zitten, maar ook door de snelle respons op meldingen. Na een telefoontje van een boer staan ze binnen 30 minuten op de kavel. Dat kan omdat de schadebestrijders allemaal in Flevoland wonen en een dienstverband hebben bij de WBE. Ze kunnen de boeren aanwijzingen geven over het voorkomen van schade en kunnen adequaat optreden. Daarmee hebben ze respect bij de boeren verworven. Daar komt bij dat de FBE-secretaris (en uitvoerder binnen de WBE) al sinds 1967 in het gebied werkzaam is. Ook al zijn er 2300 boeren, iedereen kent hem en hij kent ook heel veel mensen. Dat vindt hij ook heel belangrijk. Hij vertelt ook met veel plezier over zijn werk en over hoe hij dat netwerk benut. Hij ziet wel dat zijn opvolger daarin een achterstand zal hebben. Het opbouwen van zo 'n netwerk kost tijd.

Hoewel in Gelderland de communicatie naar uitvoerders goed en gestructureerd verloopt, heeft de FBE voor communicatie naar de grondgebruikers geen beschikking over rechtstreekse kanalen. Bij grondgebruikers moeten ze inzetten op algemene communicatiemiddelen en het is lastig om dan de juiste personen te bereiken, terwijl bij deze groep vaak nog onbegrip heerst of vragen over bijv. bepaalde maatregelen ontstaan. Het Faunafonds heeft ook een digitaal portaal voor het afhandelen van de aanvragen. Er moeten naar het idee van deze FBE-secretaris toch mogelijkheden zijn om dat te koppelen. Dit zou door FBE's in samenwerking met het Faunafonds opgezet kunnen worden.

Communicatie naar publiek

De communicatie naar het brede publiek blijkt een vak apart. De verschillen in taakopvatting en uitvoering tussen de provincies is groot, zo blijkt uit de interviews.

In Overijssel communiceert de FBE bewust niet naar omwonenden, het contact tussen uitvoerders en omwonenden wordt zoveel als mogelijk vermeden. Dat uit zich in Overijssel door de uitvoering zoveel mogelijk in de winter te plannen, vooral op plaatsen waar 's zomers veel toeristen komen. In deze provincie wordt dat als een van de argumenten gebruikt voor winterbeheer. In andere provincies heeft de tijdelijke FBE-secretaris van de vier noordelijke provincies dit argument niet gehoord. In Overijssel moet de uitvoerder zich eerst melden bij de politie. Er zijn met uitvoerder geen afspraken over communicatie. Dat zouden de WBE's moeten doen.

Ook in Zuid-Holland is de publieksbrede communicatie over faunabeheer beperkt georganiseerd, maar het is bij de FBE wel een onderwerp van doorlopend debat. Als de FBE benaderd worden door de pers geeft de adjunct secretaris voorlichting over faunabeheer. Daarnaast is er afgelopen zomer samen met provincie Zuid-Holland een persbericht uitgegaan over het ganzenbeheerplan². Bij veel maatregelen is het probleem dat het een dichtbevolkte provincie is en dat er overal mensen dichtbij wonen. Als je dan weet dat er iets belangrijks gaat gebeuren moet je vooraf bedenken wie je gaat bellen. Er is grote behoefte aan een blauwdruk voor communicatie, nu gebeurt het heel erg ad hoc.

In Noord-Holland heeft communicatie naar het publiek ook zeker de aandacht. Er komt daar een communicatieplan, want betere communicatie is wel nodig, volgens de FBE-secretaris. Het plan is om

² <http://www.zuid-holland.nl/nieuws/contentpagina.htm?id=131333>

een meer interactieve (vraaggestuurde) website te ontwerpen, maar zo ver is het nog niet. De huidige website bevat veel informatie, maar is oud en het is vooral lastig om informatie te vinden. De FBE Noord-Holland hecht aan transparant werken en daarom wordt elke ontheffing en Faunabeheerplan openbaar gemaakt. Daarbij vindt FBE Noord-Holland dat het belangrijk is te communiceren over de overwegingen bij de uitvoering van het beheerplan en over de 'mitsen en maren' van de ontheffingen, zodat het publiek ziet dat er niet zomaar geschoten wordt.

De FBE Gelderland is recent begonnen met het pro-actief communiceren over kwesties en voorvallen. Ze zijn vorig jaar bewust gestart met het intensiveren van de berichtgeving via hun website, in nieuwsbrieven en via persberichten. Daarvoor willen ze nog deskundigheid in huis halen, omdat ze die op dit moment missen. Toch merken ze hier al direct het effect van. De persberichten voorzien in een behoefte. Er komen veel reacties en vragen op en het wordt opgepikt door kranten. Een belangrijke les die zij geleerd hebben is bewust zijn van wat er kan gebeuren en hier vooraf over te communiceren, via persberichten. Als je moet reageren sta je altijd een stap achter en is het heel moeilijk om het beeld dat in de media is ontstaan nog recht te zetten.

In Flevoland pakken ze het heel anders aan en daar is de relatie met het publiek is redelijk. Omdat de provincie niet zo dichtbevolkt is, kom je omwonenden niet vaak tegen. In de Noordoostpolder zijn mensen opgegroeid met de jager en daar vinden ze het heel normaal. In de buurt van Almere is dat anders. Dat is veel meer Amsterdams getint en mensen vinden dat iemand niet met een geweer rond mag lopen. Bovendien speelt daar een gevoel van oneerlijkheid. Waarom mag die 'jager' wel met zijn grote auto het bos in en ik niet? Daar gebeurt het vaak dat mensen de meldkamer bellen met berichten over stropers, mannen met geweren die in de struiken zitten. Daarom wordt bij alle acties de meldkamer vooraf ingelicht, zodat ze daar al weten dat er gejaagd wordt. Daarnaast lopen de WBE medewerkers allemaal in uniform en dat dwingt respect af (impliciet natuurlijk ook communicatie). De mensen worden in het veld nog wel uitgescholden voor vuile moordenaar, maar dat is al zo gewoon dat ze er aan gewend zijn.

In Utrecht hebben ze op vraag van de jagers een folder gemaakt over het ganzenbeheer. Deze folder kunnen jagers op zak dragen en uitdelen aan personen wanneer zij vragen krijgen. Hier staat een korte uitleg op en onder andere contactgegevens van de FBE. Dit om te voorkomen dat de jager zelf in discussie moet met de personen en het beleid moet gaan verdedigen. Bij de Provincie Utrecht is de huidige gedeputeerde voorstander van het beleid om reactief te communiceren. In het verleden hanteerde de provincie Utrecht een proactief persbeleid en organiseerden ze bijvoorbeeld mediabijeenkomsten. Nu doen ze dat niet meer, maar communiceren ze of gericht via bepaalde media of reactief. Dit gebeurt vanuit de redenatie dat ze niet meer expliciet de aandacht willen vestigen op het faunabeleid, mede omdat de onderwerpen in de media vervolgens vaak negatief belicht werden.

De Provincie Limburg communiceert niet of nauwelijks proactief, enkel reactief. Er was tot op heden ook geen enkele reden om dat anders te doen. Bij de FBE in Limburg is besloten dat de provincie zal communiceren over het nieuwe beheerplan voor ganzen. De FBE-secretaris geeft aan dat een taak van de provincie is te vinden, aangezien zij ook verantwoordelijk zijn voor het beleid. Het is wel heel goed denkbaar dat de FBE de basisinformatie (hoe werd het beleid de afgelopen tijd uitgevoerd, en welke veranderingen zouden wenselijk zijn zoals voorgesteld in het nieuwe Faunabeheerplan) aan de provincie aanlevert en dat die er via bijv. een publicatie op internet over communiceert.

In de Groningen, Friesland en Drenthe wordt bij problemen in het veld verwezen naar de website, hoewel hier vooral informatie voor de uitvoerder te vinden is. De provincie verleent de ontheffingen en de omwonenden/particulieren weten dat ze bij de provincie moeten zijn, dus bij problemen krijgen zij de klappen. Hoeveel mensen zich ook werkelijk tot de provincie wenden is bij de FBE-secretaris van deze provincies niet bekend.

In Noord-Brabant speelde ook de afweging tussen pro-actief communiceren en afwachten, toen afgelopen zomer in de vroege ochtend een automobilist is uitgeweken voor een wild zijn, van de weg raakte en overleed. Dit heeft lokaal tot veel broei geleid. Er is door FBE besloten om niet zelf te reageren, maar vragen in de PS, stukken in de krant en vragen door Omroep Brabant door de provincie te laten oppakken en door hen ook te laten plaatsen in een breder kader dan wildbeheer.

In Zeeland communiceert de FBE vooral via de website, hoewel de inhoud ervan meer gericht is op de uitvoerders dan op het publiek. De website bevat vooral erg technische teksten, die voor een leek niet eenvoudig te doorgronden zijn. Indien het publiek vragen heeft, worden die vaak telefonisch (soms per mail) gesteld.

Communicatie rond grootschalige ingrepen

In een aantal interviews werd ook expliciet gesproken over communicatie rond grote ingrepen. Ook daarin verschillen de FBE's in hun aanpak.

In Zuid-Holland moet, zoals in veel provincies, een groot aantal mensen worden geïnformeerd: meldkamer, gemeente en omwonenden. Hier voelt de FBE een noodzaak voor een goed draaiboek, waarin de contactgegevens van de verschillende actoren en het moment van inlichten vermeld staat. Dat draaiboek ontbreekt.

In Limburg wordt in het kader van de exotenbestrijding jaarlijks één dag georganiseerd waarop gecoördineerde exotenbestrijding plaatsvindt. Tijdens deze dag werken alle betrokken organisaties en jagers samen, zodat de exoten effectief kunnen worden bestreden (en dus niet naar een ander perceel kunnen gaan). In zulke gevallen communiceren ze vooraf over de actie aan bijv. politie, groene brigade en RWS, zodat al deze organisaties op de hoogte zijn. Tijdens zo'n dag is de FBE aanspreekpunt, met de verschillende organisaties wordt dan ook gecommuniceerd dat zij naar hen verwijzen om bijv. journalisten te woord te staan.

In Drenthe moet voorafgaand aan de uitvoering de actie worden gemeld bij de provincie en bij de meldkamer. In de andere noordelijke provincies is dat minder strikt, hoewel in Overijssel en Friesland voor de jacht op vossen wel een aparte regeling geldt. Omdat die jacht met behulp van kunstlicht tijdens nachtelijke uren gebeurt moet de uitvoerder zich vooraf bij de meldkamer melden.

3.3 Omgaan met publieke en politieke weerstand

Publieke acties en media-aandacht lijkt af te nemen

Vrijwel iedere FBE-secretaris weet wel een onaangenaam voorval te noemen waarbij uitvoerders of FBE met publiek of publieke acties werden geconfronteerd. Echter, het betreft vaak voorvallen van enkele jaren geleden. Enkele FBE-secretarissen, waaronder die van Utrecht en Noord-Holland geven ook aan dat zij de indruk hebben dat de media-aandacht en de ophef in de laatste jaren minder is geworden.

In Utrecht heeft het vangen van ganzen in het verleden tot veel (media)aandacht geleid. Er is zelfs een actie geweest waarbij het stadspark in Utrecht vol is gezet met kruisjes, één voor elke gans die uit de populatie werd genomen. Recenter voorbeeld betreft het beheer van wilde zwijnen. In 2013 waren er ergens in Utrecht wilde zwijnen gesignaleerd, terwijl ze een nulstand hanteren. De dieren moesten dus worden afgeschoten; daar is aardig wat ophef over ontstaan. De FBE-secretaris vindt het moeilijk te zeggen of er een verschil in effect is tussen de aanpakken van de vorige gedeputeerde (pro-actieve communicatie) en de huidige (alleen reactief communiceren). In het verleden werd er wel feller gereageerd in de media, kregen onderwerpen meer aandacht. Maar hij weet niet of dat komt door het veranderde communicatiebeleid of doordat maatschappelijk dingen veranderd zijn.

In Zuid-Holland was ten tijde van het interview (september 2014) de media-aandacht juist groot. De FBE ligt daar, volgens de FBE-secretaris, natuurlijk wel flink onder vuur, maar het is nog niet uit de hand gelopen. Begin september was er een stille optocht van rouw en hoop, georganiseerd door de actiegroep 'Stop de ganzenmoord'. FBE heeft overwogen om actief aan communicatie te doen, maar had er geen capaciteit voor.

De berichtgeving in de pers leidt soms ook tot onnodige commotie. Zo schreven de provincie Gelderland een recent persbericht dat er 'te veel' dieren waren, dit werd direct heel stevig aangezet door de lokale journalisten. In Limburg hebben ze een vergelijkbare ervaring. De FBE-secretaris

noemde tijdens een interview in het kader van de exotenbestrijding de nieuwe aanpak m.b.t. het ganzenbeleid, waarbij ze door schuiven met ontheffingen op een effectievere manier ganzen kunnen bestrijden. De journalist schreef vervolgens in de krant dat ze méér ganzen gaan schieten. In een Gelderse krant werd dit item opgepikt en stond vervolgens dat ze fors meer ganzen gaan schieten in Limburg. De omgang met de pers blijkt daarom precair.

Omgaan met publieke weerstand

In de omgang met publiek worden door de FBE's verschillende strategieën gevolgd:

- Vermijden van contact met publiek. Door op doordeweekse dagen te jagen in plaats van in het weekend, of door de uitvoering vooral in de winter te plannen, vooral op plaatsen waar 's zomers veel toeristen komen.
- Vooraf goed informeren van de bevoegde autoriteiten (meldkamers, politie, gemeente), zodat er bij meldingen over 'ongeoorloofde praktijken' of 'vreemde mannen in de bosjes' niet onnodig actie wordt ondernomen.
- Pro-actief communiceren over beheer en (grootschalige) uitvoering van het Faunabeheerplan via website, facebook, twitter.
- Uitgeven van een folder, die de uitvoerders bij zich hebben om aan publiek te overhandigen.
- Strikte 'omgangsvormen' met het publiek (geweer eerst in de auto leggen en dan pas het gesprek aangaan).
- Wel of niet de pers te woord staan: In principe is het geen probleem om de pers te woord te staan, maar de ervaring leert dat woorden vaak op een andere manier gebruikt worden dan dat ze bedoeld waren.
- Keuze maken tussen wel of niet mensen te woord staan bij bewonersavonden, waar naar verwachting de emoties hoog op kunnen lopen.

Bij de FBE's leven ook verschillende overtuigingen over hoe de omgang met het publiek het beste kan gebeuren.

In Noord-Brabant was er in de zomer van 2014 een voorval, waarbij een man om het leven kwam nadat hij tegen een boom reed omdat hij was uitgeweken voor een wild zwijn. Ook in Limburg leverde dat veel vragen op. De ophef hierover verdween echter snel weer, de Limburgse FBE-secretaris noemt dat het in dat geval belangrijk is geweest om heel duidelijk te communiceren over de feiten en getallen.

DE FBE-secretaris van Noord-Brabant is stellig in zijn overtuiging dat je de emotie uit de communicatie moet halen. Dat illustreert hij aan de hand van een voorbeeld waar hij in zijn functie als WBE-voorzitter in de buurt van Arnhem mee te maken heeft. Daar ondervindt een (nieuwe) woonwijk, gelegen naast een recreatieplas, veel overlast van ganzen is. Er moeten zo'n 1000 ganzen geschoten worden. Omdat dat vooral op zaterdagmorgen vroeg gebeurt en er ook wel eens misgeschoten wordt, is er geluidsoverlast in de woonwijk. Als WBE-bestuurder gaat hij dan niet in op een uitnodiging om daar op een publieksavond voor een zaal vol mensen te komen vertellen waarom dat schieten gebeurt. Dan is er teveel sprake van emotie en kun je niet rustig de feiten neerleggen. De gemeente heeft initiatief genomen, het recreatieschap gaat er wel naar toe. Dat vindt hij onverstandig. Liever in een kleinere groep de feiten rustig bespreken, daar heeft hij aanbod voor gedaan.

In Zeeland stelt het publiek vragen per mail of telefonisch. Dan ziet de FBE-secretaris het als haar taak om goed uit te leggen en te motiveren waarom het jagen nodig is. Deze uitleg is vooral op feiten gericht en volgens de secretaris komen ze er meestal ook goed uit. Wat wel opvalt is dat als er problemen zijn, of als er gebeld wordt met 'commentaar' het vaak niet oorspronkelijke Zeeuwen betreft, maar 'import'. De Zeeuwen zijn misschien wat meer gewend aan het idee van jacht.

Verhindert de publieke en politieke weerstand de uitvoer van faunabeheerplannen?

Wordt de uitvoering van het Faunabeheerplan belemmert door publiek? Geen van de FBE-secretarissen geeft aan dat er problemen ontstaan bij de uitvoering van het Faunabeheerplan door confrontaties met het publiek (discussies, verhindering van werkzaamheden, etc.). De uitvoerders kiezen er in het veld vaak voor om op een andere dag terug te komen, maar dat lijkt de uitvoering van het Faunabeheerplan niet werkelijk te vertragen.

In Noord-Holland, wanneer het gaat om acties rond damherten in de duinen of ganzen op Schiphol, dan wordt daar in de pers of op internet wel over geschreven en is de politie uit voorzorg al betrokken. Het gebeurt wel dat mensen op de fiets hard gaan bellen of automobilisten gaan toeteren om de dieren op te schrikken en te verjagen, maar verder dan dat gaat het niet.

In de juridische trajecten kan de vertraging wel substantieel zijn. Dit probleem wordt in meerdere provincies genoemd. In de noordelijke vier provincies en in Noord-Holland werd dat expliciet genoemd tijdens de interviews. De FBE schrijft een Faunabeheerplan waar de Gedeputeerde Staten hun goedkeuring aan geeft en vervolgens ontheffingen verleent. Tegen die ontheffingen kan bezwaar gemaakt worden. Indien de ontheffing geschorst wordt, dan moet je een nieuwe ontheffing aanvragen en kan de vertraging wel tot een jaar oplopen. De stichting Faunabescherming maakt standaard bezwaar tegen alle ontheffingen met geweer. Er zijn in de meeste provincies nieuwe Faunabeheerplannen in de maak en deze zullen eind 2014 worden vastgesteld. Dan komen er ook allemaal nieuwe ontheffingen. Er zal volgens de FBE-secretaris van de noordelijke provincies dus wel een heel rijtje zittingen volgen.

3.4 Behoeftte aan ondersteuning

In alle interviews is de vraag gesteld of er bij de FBE (-secretaris) behoefte is aan ondersteuning bij de communicatie naar publiek en politiek. De antwoorden op die vraag waren heel divers, maar de grote gemene deler was dat ondersteuning in budget veel belangrijker is dan ondersteuning in kennis. Bij de FBE's bestaat, bijna zonder uitzondering, het beeld dat een goede website en (folder)materiaal waarin goed wordt uitgelegd waarom schadebestrijding plaatsvindt de sleutel tot succes is. Verder zien ook alle FBE's dat de provincie hen nu al duur vindt, dus zien zij een hoger budget voor communicatie niet snel gerealiseerd worden.

Daarnaast zijn er nog enkele specifieke punten aangestipt:

- In Flevoland heeft de FBE-secretaris een groot netwerk en kan hij snel handelen met de juiste mensen. Hij staat echter op het punt met pensioen te gaan en de vraag is hoe zijn opvolger zonder dat grote netwerk de communicatie het beste kan oppakken.
- In Zuid-Holland bestaat een grote behoefte aan een draaiboek rond grote acties.
- In Utrecht speelt de vraag hoe het beste omgegaan kan worden met emoties, terwijl daar in Noord-Brabant al duidelijke ideeën over zijn.
- In onder andere Limburg bestaat het beeld dat ondersteuning bij het nog beter uitleggen waarom er dieren gedood worden kan bijdragen aan meer begrip en een groter draagvlak.
- Hoe ga je om met de Partij voor de Dieren. Dat speelt in Flevoland, maar wat merken ze er in andere provincies van?
- Er wordt vooral nabij de grote steden, of daar waar stedelingen wonen vaker publieke weerstand ervaren dan elders in het land. Dit publiek lijkt ook minder boodschap te hebben aan landbouwschade. Is voor hen de boodschap beter te begrijpen als er schade aan sportvelden en begraafplaatsen voorkomt? Kun je uit die boodschap leren voor andere gebieden?

Ten slotte geven de meeste FBE-secretarissen geven wel aan op enige manier meer of beter te willen communiceren. Vaak bestaat de wens om meer pro-actief te communiceren, maar dat wordt als werk voor professionals beschouwd en daarom intern meestal niet opgepakt.

4 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies uit de interviews

Het Faunafonds had bij aanvang van het project de verwachting dat door publieke en politieke weerstand de uitvoer van faunabeheerplannen vertraging zou oplopen, waardoor de kosten van schadevergoedingen en beantwoording van Staten-vragen zouden oplopen. De vertraging in de uitvoering van Faunabeheerplannen door publieke en politieke weerstand wordt door FBE's echter niet herkend en onderschreven. Er is wel weerstand, maar deze is hanteerbaar en lijkt de laatste jaren af te nemen.

Een tweede veronderstelling van het Faunafonds was dat betere communicatie zou bijdragen aan het vergroten van de effectiviteit van de Faunabeheerplannen. Immers, wanneer het publiek beter geïnformeerd is, zal het minder weerstand bieden en kan de uitvoering beter verlopen. De FBE's geven echter aan dat er geen grote voorbeelden van verkeerde communicatie zijn te noemen en dat bovendien de vertraging vooral in juridische trajecten zit. Ze zien daar geen rol voor communicatie. Het is vooral de stichting Faunabescherming, die in het traject van ontheffingen gebruik maakt van de juridische mogelijkheden van beroep en bezwaar. Deze Stichting is volgens de secretarissen met andere of betere communicatie niet te overtuigen, omdat ze vanuit een principieel standpunt uit werken.

Vrijwel alle FBE's geven aan dat ze heel goed in staat zijn om de uitvoerders van het faunabeleid snel en direct te informeren. De kanalen zijn direct en de netwerken zijn goed. Bij een enkele regio zou dit wellicht nog wat beter kunnen. Ook zijn de grondgebruikers niet altijd direct te contacten en dat is soms wel eens lastig.

Discrepancie tussen visie van de FBE's op communicatie en de literatuur

De FBE's richten hun communicatie vooral op kennisoverdracht. Vandaaruit wordt wel gepoogd om het over waarden te hebben, maar het blijft een tegengestelde denkrichting t.o.v. het publiek dat vanuit emoties redeneert. Volgens de indeling van Langers *et al.* (2013) redeneert de FBE in het geval van schadebestrijding vooral vanuit een antropocentrische benadering. De financiële schade wordt veelal ook in landbouwgebieden veroorzaakt, dus dat is te begrijpen. Het publiek heeft, vooral daar waar de afstand tot de landbouw groot is, veel minder begrip voor deze benadering en gaan vanuit biocentrisme tegengas geven.

De verwachting is dat wanneer de FBE's er in hun communicatie meer bewust van zijn dat zij via een andere 'route' het publiek proberen te benaderen en te overtuigen, dan de benadering die het publiek neemt, al een eerste stap richting meer effectief communiceren kan worden gezet. Het herkennen en erkennen van de emoties bij het publiek is daarbij van groot belang. Dit strookt niet helemaal met de wens van de FBE's om ondersteuning te krijgen voor beter en transparanter uitleggen van de feiten en de overwegingen.

Neem daarbij emoties serieus. Emoties blijken een belangrijke graadmeter voor het signaleren van ethische kwesties. Deze ethische dimensie van de discussie wordt echter niet altijd opgepikt. Veelal ligt in de discussie de nadruk op het uitleggen van de technische en op wetenschappelijke bevindingen gestoelde feiten. Het louter communiceren van feiten is vaak niet waar burgers op dat moment ontvankelijk voor zijn en kan bij hen leiden tot een gevoel van frustratie en onbegrip.

Communicatie naar het brede publiek

De communicatie naar het publiek blijkt voor veel FBE's een lastig onderdeel, omdat niet helemaal duidelijk is wie daar nu primair verantwoordelijk voor is. Ook ontbreken vaker de middelen om een groter publiek effectief te kunnen bereiken. De verschillen tussen de FBE's zijn groot en dat heeft te maken met de verschillende schadesoorten en de 'hitte' van het debat, de mate waarin omwonenden ook werkelijk te maken krijgen met uitvoering, de mate waarin de provincie zich actief opstelt in de communicatie over het beleid. Ook de vorm van communicatie verschilt: via websites en facebook, of

gericht melding doen bij de verantwoordelijke overheden in geval van grote uitvoeringsacties, tot gesprekken met publiek in het veld.

De vraag of je wel of niet proactief moet communiceren naar het publiek leidt bij meerdere FBE's tot een lastige afweging. Dat komt o.a. doordat:

1. Niet alle provincies proactief communiceren over het faunabeleid en daarmee de FBE soms in dubio brengen of zij die taak moeten overnemen.
2. Specifieke bewoordingen in persberichten journalisten triggeren, waardoor er ongenueanceerde berichtgeving in de pers plaatsvindt. Daarmee wordt het maatschappelijk debat bewust of onbewust opgevoerd.
3. Het om lastige onderwerpen gaat. Dan is zorgvuldig communiceren extra belangrijk. Het is belangrijk te voorkomen dat je te laat komt met je communicatie en daardoor de regie verliest. DE FBE-secretaris van Gelderland noemt als voorbeeld de ophef die vorig jaar ontstond toen afschot op edelherten het hele jaar plaats kon vinden en de ecoducten die gebruikt zouden worden als 'schiettent'³.

Een goed contact met de pers en zorgvuldige berichtgeving zijn dus vereist om te komen tot een genuanceerde en zorgvuldige berichtgeving over het faunabeleid.

Kennis en ervaringen delen

Iedere FBE en regio heeft een eigen omgeving die specifieke eisen stelt aan de wijze waarop het faunabeleid wordt uitgevoerd en waarop daarover wordt gecommuniceerd. Dat heeft tot verschillende slimme strategieën en manieren geleid waarmee met maatschappelijke weerstand wordt omgegaan. Wij denken dat het bijdraagt aan de uitvoering als de FBE's en provincies kennis zouden nemen van die verschillende ervaringen en aanpakken. De behoefte van de FBE's is divers, variërend van draaiboek, tot capaciteit, website, tot antwoord op de vraag hoe om te gaan met emoties in het debat. Er is provincie breed veel kennis en ervaring aanwezig over communicatie en beheer en schadebestrijding. Het is dan ook ons advies om tussen de FBE's en de provincie die kennisuitwisseling te stimuleren, want dat versterkt de kracht van de organisatie om zelfstandig op lastige vraagstukken en situaties te anticiperen.

Representativiteit van het onderzoek

Dit onderzoek leunt sterk op de mening en visie van de FBE secretarissen. Zij zijn de spil in de uitvoering en daardoor een waardevolle bron van informatie. Toch bekijken zij het vraagstuk vanuit hun specifieke positie en taak. Dat kan voor een gedeputeerde, een beleidsmedewerk of consultant van het Faunafonds toch anders liggen. Daarom is ons tweede advies om de resultaten van dit verkennende onderzoek breder te toetsen bij de genoemde groepen.

³ <http://www.trouw.nl/tr/nl/4332/Groen/article/detail/3347171/2012/11/13/Voorlopig-liever-niet-te-veel-herten-over-het-ecoduct.dhtml>

5 Geciteerde werken

- Blauw. (2006). *Beleving van jacht onder Nederlanders*.
- Buijs, A. (2009). *Natuurbeelden, publieke visies op natuur en de consequenties voor natuurbeheer*. Wageningen.
- Buijs, A., & Lawrence, A. (2013). Emotional conflicts in rational forestry: Towards a research agenda for understanding emotions in environmental conflicts. *Forestry Policy and Economics*(33), 104-111.
- Campell, M., & Mackay, K. J. (2009). Communicating the role of hunting for wildlife management. *Human Dimensions of Wildlife: An International Journal*, 14(1), 21-36.
- De Cock Buning, T., Pompe, V., Hopster, H., & De Brauw, C. (2012). *Denken over dieren, dier en ding, zegen en zorg*. Athena instituut, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Drenthen, M., & Keulartz, F. (2008). Ethiek en milieu. In A. Van Melle, & P. Van Zilfhout, *Woorden en dagen. Een inleiding in de ethiek*. Open Universiteit/Boom.
- Fisher, A., Kerezi, V., Arroyo, B., Mateos-Delibes, M., Tadie, D., Lowassa, A., et al. (2012). (De)legitimising hunting – Discourses over the morality of hunting in Europe and Eastern Africa. *Land Use Policy*(32), 261-270.
- Langers, F., & Goossen, M. (2014). *Beleving van de weidevogelproblematiek in Nederland*. Wageningen: Alterra - Wageningen Universiteit.
- Langers, F., Mattijssen, T., Buijs, A., Steingröver, E., & Westerink, J. (2013). *Ethiek, emoties en ophef over dieren in de natuur: Theorie en praktijk van maatschappelijke discussies omtrent beheermaatregelen*. Wageningen: Alterra.
- Lanters, R., Kruft, A. & Hoon, C. (2013) *Motivatie voor schadebestrijding, een onderzoek naar de motivatie van jagers en grondgebruikers voor beheer en schadebestrijding*. Wing B.V, Wageningen
- Mattijssen, T., Westerink, J., Buijs, A., Steingröver, E., & Langers, F. (2013, februari). Ganzen, voer voor discussie. *Vakblad Natuur Bos Landschap*, pp. 32-35.
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. (2011). *Ethiek in beleid: waarden wegen met gevoel en verstand*.

Bijlage 1 Hoe herken je een ethisch vraagstuk?⁴

Bij een ethisch vraagstuk speelt de moraal van mensen een rol. Moraal is het geheel van morele normen en waarden dat door een individu of binnen een groep, instelling of samenleving als een belangrijke richtlijn voor het eigen handelen wordt beschouwd. Waarden zijn belangrijke en nastrevenswaardige situaties of eigenschappen. Het zijn de idealen van goed leven die we willen nastreven. Ze inspireren ons en geven een gewenste richting aan, zoals het streven naar gezondheid, veiligheid, dierenwelzijn, kennis, milieu, winst, biodiversiteit en eerlijkheid.

Normen zijn concrete gedragsregels of handelingsvoorschriften die aangeven wat wij in een bepaalde situatie behoren te doen of na te laten. Met normen proberen we belangrijke waarden te realiseren. Zo is de norm 'ik zal niet liegen' een gedragsregel om de waarde 'eerlijkheid' te realiseren.

Morele vraag

Bij een ethisch vraagstuk speelt altijd een morele vraag. Een morele vraag betreft een normatieve vraag. Het gaat om de vraag over wat wij behoren te doen. Een morele vraag wordt meestal gekenmerkt door het werkwoord 'mogen' of 'behoren'. Bijvoorbeeld: 'Mogen voedselgewassen worden verwerkt tot brandstof?' of 'Behoren kattenbezitters hun kat te laten steriliseren?'. Een morele vraag onderscheidt zich dus van een empirische of feitelijke vraag zoals 'Wat zijn de behoeften van een koe?' In het antwoord op een morele vraag wordt vaak een oordeel of een waardering uitgesproken over menselijk handelen in de zin van goed of fout. Dat oordeel wordt gemaakt met behulp van morele waarden en normen.

Als het antwoord op die vraag op basis van de (eigen) moraal niet op voorhand duidelijk is, ontstaat een moreel probleem en is ethische reflectie noodzakelijk. Je kunt van mening verschillen of een situatie een moreel probleem is. Dat hangt af van je waarden en normen. Zo werd vroeger het doden van dieren zonder reden zelden als moreel probleem beschouwd, terwijl daar nu anders tegenaan wordt gekeken.

Morele problemen kunnen verschillende oorzaken hebben:

- Als er een waardenverschuiving is: een bepaalde waarde is bijvoorbeeld belangrijker geworden ten opzichte van andere waarden
- Als er waarden botsen/conflicteren
- Als er nieuwe situaties ontstaan, bijv. nieuwe technologieën die worden geïntroduceerd en die nieuwe handelingsmogelijkheden bieden
- Als het onduidelijk is wat uit een bepaalde norm volgt, bijvoorbeeld de norm je mag niet doden. Maar hoe zit het dan met euthanasie? Of bij de uitbraak van dierziekten?

Ethisch dilemma

In sommige gevallen is een moreel probleem niet of zeer moeilijk oplosbaar. Er wordt dan gesproken van een ethisch dilemma. Het kenmerkende van een ethisch dilemma is dat er een conflict tussen waarden is. Dit doet zich vaak voor als er over het antwoord op een morele vraag verschillende meningen bestaan die worden ingegeven door verschillende morele waarden of principes die mensen belangrijk vinden.

⁴ Bron: Ethiek in Beleid (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011).

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2611
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2611
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

